

نگاهی به تاریخ هزار ساله رسمیت زبان تورکی در ایران – بخش پنجم

سنگ‌نوشته تورکی معروف به "کتیبه نادری" در مدخل غربی در بند ارغون‌شاه، یکی از ورودی‌های کلات، در ملک پدری نادر در دره‌گز (راه قدیم قلعه کلات نادری، پشت تونل ورودی کلات، پیش از آبادی دربند، در مخره‌های سمت راست دره)، شهرستان کلات، استان خراسان رضوی و ۱۵۲ کیلومتری شمال شرقی شهر مشهد قرار دارد. این سنگ‌نوشته مرکب است از ۲۴ بیت تورکی که به دستور نادرشاه احتمالاً بین سال‌های ۱۷۴۴–۱۷۴۲ با الفبای تورکی – عربی و به خط نستعلیق بر روی صخره بزرگی حک شده است. اشعار آن متعلق به گلبن افشار، از شاعران دربار نادر شاه افشار است.

گردیدهبشت ۱۳۹۷٫۶ ۱ آذرین اخبار پرونده ویژه مقاله و یادداشت‌نگاهی به تاریخ بیش از هزار ساله رسمیت زبان تورکی در ایران ویژه دیدگاه

کتیبه‌ی تورکی کلات نادری

سنگ‌نوشته تورکی معروف به "کتیبه نادری" در مدخل غربی در بند ارغون‌شاه، یکی از ورودی‌های کلات، در ملک پدری نادر در دره‌گز (راه قدیم قلعه کلات نادری، پشت تونل ورودی کلات، پیش از آبادی دربند، در مخره‌های سمت راست دره)، شهرستان کلات، استان خراسان رضوی و ۱۵۲ کیلومتری شمال شرقی شهر مشهد قرار دارد. برای ایجاد این کتیبه، قسمتی از سطح کوه صاف شده و دور کتیبه را قابی به شکل طاق یا نقوش اسلیمی و گل‌های پنج‌پر در بر گرفته است. ارتفاع کتیبه از کف رودخانه حدود ۱۵ متر است. حکاک این کتیبه کم‌نظیر در تاریخ اسلام دانسته نیست، کتیبه به عالی نامعلوم ناتمام مانده است. بعضی از کلمات آن نوشته نشده، ججاری شماری دیگر از کلمات نوشته شده به انجام نرسیده و ضلع پایین مستطیل کادر کتیبه بسته نشده است.

این کتیبه منحصر بفرد، علی‌رغم آنکه ارزش تاریخی فراوان دارد و یک جاذبه توریستی به شمار می‌رود، به سبب بی‌توجهی مسئولین دولتی، قرار داشتن در فضای باز، و ریزش آب باران دچار آسیبهای جدی فیزیکی (ترک)، انسانی، شیمیایی و زیست‌شناسی (رشد گل‌سنگ و گیاهان در کتیبه) شده است (گویا کتیبه اخیراً از سوی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان رضوی، آفت‌زدانی، مرمت و تثبیت شده است).

اشعار تورکی و اهمیت کتیبه

- این سنگ‌نوشته مرکب است از ۲۴ بیت تورکی که به دستور نادرشاه احتمالاً بین سال‌های ۱۷۴۴–۱۷۴۲ با الفبای تورکی – عربی و به خط نستعلیق بر روی صخره بزرگی حک شده است. اشعار آن متعلق به گلبن افشار، از شاعران دربار نادر شاه افشار است. درباره وی معلومات گسترده‌ای وجود ندارد.
- این شعر تورکی که در ثنای نادر پسر شمشیر است، با حمد خدا شروع شده و با ذکر نام شاعر به پایان می‌رسد. ابیات ۱ – ۴ در مدح خدا، ۵ – ۷ در نعت رسول، بیت آخر و یا ۲۴ در معرفی شاعر گلبن، بیت‌های ۱۸، ۱۹ و ۲۰ از زبان نادرشاه و بقیه‌ی ۱۳ بیت در ستایش نادرشاه است.
- زبان این اشعار، بر خلاف ادعای عده‌ای مبنی بر تورکی درگزی بودن، تورکی قزلباشی مکتوب و مشترک دوره‌ی نادری است که در آن تاثیر تورکی عثمانی (کاربرد گیبی به جای کیمی – بیت ۲۳، بولسا به جای تاپسا – بیت ۲۴، بانا به جای منه – بیت ۱۸، بنیم به جای منیم – بیت ۲۴، سانا به جای سنه – بیت ۱۹) و فارسی (کاربرد حروف اضافه به، از، با، ز و …، کلمات، ترکیبات و اصطلاحات متعدد فارسی و…) نیز دیده می‌شود.
- کتیبه نادری تنها کتیبه‌ی تورکی است که توسط شاهان تورک در قلمروی ایران نویسانده شده و یا تنها نمونه کتیبه‌های تورکی نویسانده شده توسط شاهان تورک قلمروی ایران می‌باشد که تاکنون یافت شده است.
- محتوای اشعار این کتیبه تورکی به ویژه از جهت اطلاع‌رسانی و تائید داده‌های دیگر منابع و اسناد در دو مورد خاص، یکی تبار و اصل و نسب تورکی نادرشاه و دیگری باورها و افکار و سیاست مذهبی وی دارای ارزش است.

نادر از اوجاق امیر تیمور است

۱– در بیت ۱۲ گفته می‌شود نادر از اوجاق و یا دودمان امیر تیمور است (نسب ایله شرف و فخر اوجاق تیمور– حسب ایله به جهان، شاه شهاندیر مشهور). این تثبیت کاملاً در تطابق با داده‌های منابع و اسناد تاریخی متعددی است که در آنها نادرشاه به صورت‌های گوناگون و به کرات بر نسب و اصلیت و تبار تورکی خود و آگاهی‌ش بر تاریخ ملی، قومی (تورکمان) و ایلی (افشار) خویش تاکید کرده است. به عنوان نمونه نادرشاه در بسیاری از خطابات و مکتوبات خود بر تورکمان و افشار بودن خود (هویت فعلی)، در نامه به صدراعظم عثمانی حکیم‌اوغلو علی پاشا بر خویشاوندی خود و ایل تورک افشار با ارتوغورول موسس سلسله‌ی عثمانی (تاریخ نزدیک) و آمدن ایل افشار از آناتولی به آذربایجان و ایران، و در نامه‌نگاری و تماس با حکام و امیران آسیای میانه و .. بر پیوند تباری خود با سلاطین تورکستان و شبه جزیره هند از جمله امیر تیمور (تاریخ دور) تاکید کرده است.

۲– اشاره‌ی شعر به حسب و مقام شهنشاهی نادرشاه ناشی از آبا، و اجداد وی، در رابطه با دکترین حکمیت جهانی تورکان (دالای) است. نادر نیز به سبب تورک بودن، خود را مئسوب به و وارث حکام جهانگیر تورک می‌دانست. همچنین ترکیب "خلق عظیم" در بیت ۱۴ که گفته می‌شود از سوی "خداوند" به نادر اعطا شده، همان مفهوم "گور اولوس" است که در فرامین خاقانهای تورک و مغول، از جمله چنگیز بکار می‌رفت و عطیه "ئنگری" شمرده می‌شد.